

Albin Kopruckowniak

Udział wsi powiatu puławskiego w rewolucji 1905-1907 roku

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne 11, 121-142

1956

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z Katedry Historii Polski XIX i XX w. Wydziału Humanistycznego UMCS
Kierownik: doc. dr Tadeusz Mencil

Albin KOPRUKOWNIAK

Udział wsi powiatu puławskiego w rewolucji 1905—1907 roku

Участие деревни Пулавского уезда в революции 1905—1907 гг.

**Die Anteilnahme der Dörfer des Puławy Kreises
an der Revolution 1905—1907**

W okresie poprzedzającym bezpośrednio rewolucję powiat puławski, podobnie jak cała gubernia lubelska, posiadał charakter rolniczy. Zasadniczym źródłem utrzymania ludności było rolnictwo. W r. 1900 ludność wiejska powiatu liczyła 70,6%, reszta przypadała na miasta i miasteczka¹. W sytuacji, gdy nie można było znaleźć pracy w przemyśle, problem ziemi był podstawowym zagadnieniem dla chłopów. W pow. puławskim chłopci posiadali mniej ziemi jak w innych powiatach guberni. Na głowę ludności wiejskiej wypadało przeciętnie po 1,6 morgi gruntu, gdy np. w hrubieszowskim — 2,7, w zamojskim i chełmskim po 2 morgi². O ile przeciętna dla całego Królestwa w r. 1904 gospodarstw do 2,18 ha wynosiła 24,9%, to dla pow. puławskiego — 30,0% (dla porównania — w krasnostawskim 29,0%, lubelskim 20,1% a w biłgorajskim tylko 9,6%)³. Gospodarstw zaś o powierzchni od 2,18 ha do 5,46 ha było w pu-

Wyjaśnienie skrótów: AGAD — Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie; APR — Archiwum Państwowe w Radomiu; GGW — Generał-gubernator warszawski; KGL — Kancelaria gubernatora lubelskiego; KTGGL — Kancelaria tymczasowego generał-gubernatora lubelskiego; PPS — Polska Partia Socjalistyczna; PZL — Polski Związek Ludowy; SDKPiL — Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy; UPL — Urząd powiatowy lubelski; WAPL — Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie; ZDP — Zarząd Dóbr Państwowych; ZG — Zarząd Główny.

¹ H. Wiercieński: *W sprawie wydzielenia Chełmszczyzny*. W-wa 1910, s. 21.

² Tenże: *Opis statystyczny guberni lubelskiej*. W-wa 1901, s. 262—68.

³ St. Kalabiński, F. Tych: *Walki mas chłopskich w Królestwie Polskim w rewolucji 1905—1907*. „Kw. Hist.” 1955, nr 4—5, s. 44, 51.

ławskim powiecie 47,6% przy przeciętnej krajowej — 39,5%⁴. Poza tym istniał tu znaczny odsetek ludności bezrolnej (około 11800 osób — 9,7%)⁵.

Jednocześnie wielka własność obszarnicza (majątki posiadające ponad 3000 morgów) zajmowała około 28%, a własność ziemiańska w ogóle przeszło 46% powierzchni powiatu⁶.

Ludność bezrolna, jak również właściciele gospodarstw karłowatych i małorolnych szukali zatrudnienia w folwarkach obszarniczych, w przemyśle rolno-spożywczym (gorzelnie, cukrownie, browary, krochmalnie), włókienniczym skupionym w Końskowoli, Opolu, Baranowie⁷, ewentualnie emigrowali sezonowo i na stałe w poszukiwaniu pracy.

Przy nadmiernej podaży siły roboczej obszarnicy dyktowali cenę za pracę. Wynagrodzenie to było stosunkowo niskie. Najemnik sezonowy otrzymywał dziennie od 25 kopiejek do 50 kop., robotnik folwarczny zaś od 20 do 35 kop. W rzeczywistości wynagrodzenie było mniejsze, gdyż od zarobków należy odliczyć utrzymanie robotnika. Wyżywienie jednego dorosłego człowieka kształtowało się przeciętnie w granicach 14—18 kop. dziennie⁸.

Z tych przyczyn na wsi panowało ogólne niezadowolenie, które jeszcze bardziej zostało spotęgowane wojną rosyjsko-japońską. Wybuch rewolucji w r. 1905 w Rosji i włączenie się do niej Królestwa Polskiego zapoczątkowane strajkiem styczniowo-lutowym proletariatu przemysłowego, silnie oddziaływało na wieś w kierunku jej dalszej radykalizacji. W pierwszym okresie rewolucji na wiosnę 1905 r. szczególnie szerokie rozmiary przybrała walka robotników rolnych wyrażająca się w licznych strajkach fernali. Gubernia lubelska była pierwszą w Królestwie w tym czasie co do ilości tych wystąpień. Strajki robotników rolnych rozpoczęły się tu najwcześniej w pow. puławskim. Tłumaczyć to zjawisko należy ciężką sytuacją materialną służby folwarcznej, istnieniem znacznej ilości robotników przemysłowych i rękodzielników oraz ich oddziaływaniem na wieś, wreszcie działalnością partii politycznych.

Bezpośrednim bodźcem strajków rolnych w powiecie był wpływ robotników pracujących w cukrowni „Zagłoba”, którzy dnia 1 III zastraj-

⁴ *Tamże*, s. 51.

⁵ H. Wiercieński: *Opis statystyczny guberni lubelskiej*, s. 269.

⁶ *Tamże*, s. 257.

⁷ *Tamże*, s. 364; St. Krzykała: *Instytut Puławski w latach rewolucji 1905—1907*. „Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska”, sec. F, vol. VII, Lublin 1956, s. 271:

⁸ WAPL, KGL, 17/1904, k. 472; St. Koszutski: *Rozwój ekonomiczny Królestwa Polskiego w ostatnim trzydziestoleciu 1870—1900*. W-wa 1905, s. 288; „Gazeta Ludowa”, 1903, nr 3, s. 7.

kowali. W dwa dni później, tj. 3 marca przerwali pracę robotnicy rolni z folwarku Polanówka i w liczbie 25 osób udali się do majątku Karczmińska, gdzie przyłączyła się do nich miejscowa służba⁹. Piątego marca strajkuje około 200 robotników z folwarków: Dratów, Wrzelów, Wilków, Brzozowa, Niecierz, Szczekarków¹⁰. Dnia 8 III strajk ogarnął majątki Łaziska i Kluczkowice, następnego dnia Nałęczów, Antopol. Sadurki, Drzewce a 10 marca Celejów, Rąblów, Klementowice i folwark lupiński¹¹. W tym samym dniu grupa strajkujących fornali, która zorganizowała się w Kurowie i Bronicach, przybyła do Garbowa w liczbie 150 ludzi, a następnego dnia (11 marca) udała się do majątku Bogucin i Leśce, skąd przeszła granicę powiatu lubelskiego¹². Dwunastego marca strajkują fornale majątków: Łubka, Szczuczka (tu przyłączają się do nich robotnicy miejscowej cegielni), Niezabitów, Poniatowa, Wronów, Kraczewice. W wymienionych folwarkach strajkowało około 300 robotników¹³.

Trzynastego marca przerwano pracę w folwarkach Żyrzyn, Kośmin, Wymysłów, Podwierzbie, Bobrowniki, Borowo, Dęblin. W tym ostatnim duża partia robotników została rozpedzona przez oddział kozacki, przy czym 27 osób aresztowano¹⁴. Tego samego dnia strajkowali ponadto fornale z Gutanowa i Ługowa¹⁵. Nie pracowali również robotnicy w majątkach Czarnowice, Osiny, Carew, Chodków¹⁶.

Jest rzeczą charakterystyczną, że fornale w zasadzie nigdzie nie sprzeciwiali się przerwaniu pracy, lecz „natychmiast przyłączali się do strajkujących”¹⁷.

Według moich obliczeń, opartych na poszczególnych raportach naczelnika powiatu do gubernatora, strajkiem objętych zostało co najmniej 43 folwarki¹⁸. Dane wymienione nie odzwierciedlają z pewnością stanu faktycznego, gdyż władze powiatowe nie informowały o wszystkich przypadkach strajku. Na przykład, w raporcie do gubernatora lubelskiego o ruchu rewolucyjnym w pow. za czas od 1 I 1905 do 20 I 1906 r. pominięto cały szereg strajków rolnych¹⁹. O większej ilości strajkujących folwarków niż podają raporty władz powiatowych, może świadczyć

⁹ WAPL, KGL, 79. I/1905, k. 151—152; KGL, 158/1905, k. 29.

¹⁰ KGL, 79 I/1905, k. 146, 148.

¹¹ Tamże, k. 154, 164, 182, 288; KGL, 167/1905, k. 6.

¹² KGL, 79 I/1905, k. 161; „Z pola walki”, nr 7, 29 marca 1905.

¹³ KGL, 167/1905, k. 5—6; KGL, 158/1905, k. 20.

¹⁴ KGL, 132/1905, k. 15—16; KGL, 79 I/1905, k. 160.

¹⁵ „Gazeta Lubelska”, nr 70, 18/31 marca 1905.

¹⁶ „Z pola walki”, nr 7, 29 marca 1905.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ St. Kalabiński, F. Tych: op. cit., s. 15 — podają, że strajki robotników rolnych w pow. puławskim wydarzyły się tylko w 34 przypadkach.

¹⁹ KGL, 167/1906, k. 75.

także notatka puławskiej organizacji SDKPiL, gdzie pisze się m. in., że „zastrajkowali robotnicy we wszystkich dworach puławskiego powiatu”²⁰.

Strajki rolne z puławskiego przeniosły się następnie do powiatu lubartowskiego i lubelskiego. Do tego ostatniego dwoma kierunkami: z gminy Karczmiska do gmin Wojciechów, Bełżyce, Niedzwica i Zemborzyce oraz z gminy Kurów do gm. Jastków i Piotrowice²¹.

Strajki wiosenne robotników rolnych mimo szerokiego zasięgu terytorialnego miały charakter żywiołowy, względnie mało zorganizowany. Przemawia za tym sama forma tego ruchu, tzn. grupowe pochody od folwarku do folwarku. W powiecie grupy obchodzące majątki obszarncze liczyły od 100—500 a nawet 600 ludzi²².

Chociaż był to ruch nie kierowany przez jakąkolwiek partię polityczną, miał swoich przywódców i organizatorów. Oni zazwyczaj przedstawiali żądania właścicielom folwarków, dawali sygnał do rozpoczęcia strajku, wyznaczali marszruty dla strajkujących grup. Wśród organizatorów strajków spotykamy członków SDKPiL.

W pow. puławskim było wielu takich samorodnych przywódców strajkowych. Jednym z nich był Franciszek Surowiecki w gminie Karczmiska. Prowadził on pracę propagandową wśród robotników folwarcznych, rozpowszechniał myśli, że strajki są dozwolone przez władze carskie²³. Za swoją działalność został ukarany jednomiesięcznym aresztem, a następnie skazany na wysiedlenie z granic guberni²⁴.

Innym bardzo znanym organizatorem strajków rolnych był Franciszek Lis, aktywny działacz SDKPiL na tym terenie. Utrzymywał on kontakty z Warszawą, przyjmował u siebie przyjeżdżających rewolucjonistów. Pod zarzutem organizacji strajków został aresztowany²⁵.

Znanym szermierzem idei strajkowej był także Ludwik Kudelik, członek SDKPiL. Na początku kwietnia zorganizował strajk w folwarku Cześlawice²⁶. Za przewodzenie i aktywny udział w strajkach władze carskie

²⁰ „Z pola walki”, nr 7, 29 marca 1905.

²¹ UPL, 22, Tajny raport naczelnika pow. lubelskiego do gubernatora lubelskiego z dnia 5/18 lipca 1905 r., nr 56.

²² „Z pola walki”, nr 7, 29 marca 1905; „Gazeta Lubelska”, nr 81, 31 marca/13 kwietnia 1905. Innego zdania jest M. Łoposzko, która w artykule: *Pierwsza fala strajków robotników rolnych w guberni lubelskiej w czasie rewolucji 1905—1907 r.* „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, Poznań 1957, t. XIX, s. 297—299, utrzymuje, iż był to ruch zorganizowany.

²³ KGL, 167/1905, k. 4—5.

²⁴ *Tamże*; KGL, 132 I/1905, k. 143.

²⁵ KGL, 79 II/1905, k. 21.

²⁶ KGL, 132 I/1905, k. 154, 307, 308, 320, 329, KGL 79 II/1905, k. 92. Warszawski generał-gubernator w piśmie do gubernatora lubelskiego z dnia 25 IV 1905 r. — poleca, aby wysłać go za granicę. KGL, 132 I/1905, k. 326.

aresztowały w Karczmiskach 3 robotników z folwarku Polanówka²⁷, natomiast z folwarków Łubka, Szczuczka, Poniatowa, Niezabitów — 14, osadzając każdego na jeden miesiąc aresztu policyjnego²⁸. Między aresztowanymi znalazł się były wójt gm. Karczmiska — Stanisław Chruszczycki, chłop ze wsi Kowale, który agitując za strajkiem powoływał się na „rzekome” urzędowe pozwolenie²⁹. Dnia 16 marca aresztowano 8 robotników z Kurowa, jednego z folwarku Osiny i trzech z folwarku Drzewce³⁰. W całym powiecie na wiosnę aresztowano najmniej 50 robotników.

Żądania fernali miały z zasady charakter ekonomiczny. Robotnicy domagali się: 30 rubli gotówki rocznie i 16 korcy ordynarii (około 25% podwyżki), 200 prętów gruntu pod kartofle i 50 pod warzywa (dotychczas otrzymywali tylko 150 prętów). Zniesienia uciążliwej instytucji „posyłki”³¹, względnie przy jej zachowaniu zwiększenia ordynarii do 19 korców rocznie oraz wynagrodzenia w gotówce³². Żądano polepszenia warunków mieszkaniowych, opieki lekarskiej, ludzkiego traktowania³³.

Strajki rolne po częściowym uwzględnieniu żądań robotników lub po solennym przyrzeczeniu poprawy warunków bytu kończyły się w przeciągu 2—3 dni³⁴. Sądzić należy, że do tak szybkiego zakończenia wystąpień folwarcznych przyczyniły się w znacznym stopniu represje ze strony władz carskich. Gubernator lubelski dnia 14 marca prosił dowódcę 14 korpusu armijnego o delegowanie do pow. puławskiego sotni kozaków w celu stłumienia ruchu agrarnego. Na jego prośbę, jedna sotnia z 13 dońskiego pułku kozaków przeniesiona została z Biłgoraja do Puław³⁵. Oddziały kozackie były dość często wzywane do rozprawiania strajkujących robotników i do folwarków objętych strajkiem³⁶. Do majątku Celejów i Dęblin np. dwukrotnie wzywano wojsko z Klementowic i Puław³⁷.

Władze powiatowe, aby zabezpieczyć się przed ewentualnym nawrotem rozruchów rewolucyjnych, proponowały przydzielić w Puławach

²⁷ KGL, 250/1905, k. 113.

²⁸ *Tamże*, k. 112; KGL, 167/1905, k. 6—7.

²⁹ *Tamże*.

³⁰ KGL, 132 II/1905, k. 152.

³¹ Instytucja „posyłki” — to pozostałość przeduwłaszczeniowej zależności pewnych kategorii robotników rolnych od właściciela folwarku. Ordynariusz np. zobowiązany był pracować na pańskim polu razem z rodziną. Gdy nie miał dzieci zdolnych do pracy, musiał wynajmować parobka lub dziewczynę — tzw. „posyłkę”.

³² „Z pola walki”, nr 7, 29 marca 1905.

³³ *Tamże*.

³⁴ *Tamże*.

³⁵ KGL, 91/1905, k. 116, 125; KGL, 79 II/1905, k. 9, 19.

³⁶ St. Kalabiński, F. Tych: *op. cit.*, s. 20.

³⁷ KGL, 132/1905, k. 155; KGL, 79 I/1905, k. 154, 160; „Z pola walki”, nr 7, 29 marca 1905.

i przyległych wioskach: Mokradki, Włostowice, Puławska Wieś i Ruda oraz w osadach: Kazimierz, Kurów, Markuszów, Baranów, Opole, Józefów, Irena, Bobrowniki, Wąwolnica i Nałęczów — „na każde 10 domów jednego strażnika w celu obserwacji wszystkich zebrzań, schadzek przepływu ludności...”³⁸.

Strajki robotników rolnych i ogólny ruch rewolucyjny silnie oddziaływały na pozostałą wieś, głównie chłopów mało i średniorolnych, którzy teraz coraz śміiej zaczęli walczyć o lasy, pastwiska, o prawa serwitutowe. Przyznają to władze powiatowe pisząc, że „...ludność chłopska odnosiła się do strajków ze współczuciem i gdyby nie zastosowane od początku energiczne środki, to ruch agrarny przyjąłby bardziej różnorodnej formy...”³⁹.

Pod wpływem strajków fernali nawet w „najbardziej zapadłych wsiach rozpoczął się widoczny ferment” — czytamy w korespondencji z lubelskiego zamieszczonej w „Z pola walki”⁴⁰.

Chłopi ze wsi Janiskowice, Grabówka, Linia i Piszczek w liczbie 27 osób przepędzili z lasu majątku Niezdów robotników zatrudnionych przy karczunku pni na użytek dworu. Ci sami chłopi dokonali następnie wyrębu lasu na własne potrzeby. Zaburzenia wspomniane wynikły na tle długotrwałego sporu serwitutowego z obszarnikiem Klemiewskim⁴¹.

Na początku marca chłopi ze wsi Osiny gm. Żyrzyn dokonali wyrębu lasu majorackiego Kozibory oraz w czasie przeprowadzanej u nich rewizji pobili leśnego stróża⁴².

Z lasu bronickiego i bułachowskiego ludność sąsiednich wiosek przepędziła około 100 robotników tnących las dla kupca⁴³. Chłopi ze wsi Bochotnica, Witoszyn, Rąbłów w liczbie ponad 150 osób w dniach 9 i 10 marca żądali od obszarnika Klemensowskiego, właściciela folwarku Klementowice — Celejów, w miejsce serwitutów po 8 morgów ziemi na każde gospodarstwo. Krzyczano do obszarnika, iż „przyjdzie czas, kiedy ich wszystkie żądania będą spełnione”⁴⁴. Dnia 16 III przybyli ponownie do Celejowa i domagali się zwrotu lasu serwitutowego, tłumacząc, że jest ich własnością⁴⁵.

Były jednakże wypadki, chociaż odosobnione, że pewne odłamy chło-

³⁸ KGL, 120/1905, k. 9—10.

³⁹ UPL, 22, tajny raport naczelnika powiatu lubelskiego do gubernatora lubelskiego z dnia 5/18 lipca 1905 r., nr 56.

⁴⁰ „Z pola walki”, nr 8, 6 maj 1905.

⁴¹ KGL, 120/1905, k. 174—6.

⁴² Tamże, k. 27—28.

⁴³ „Z pola walki”, nr 7, 29 marca 1905.

⁴⁴ KGL, 91/1905, k. 51; AGAD, GGW, 103740, k. 142.

⁴⁵ „Z pola walki”, nr 7, 29 marca 1905.

pów, głównie bogatszych, odnosiły się do ruchu agrarnego i strajków rolnych z rezerwą albo wręcz wrogo. W okolicach Nałęczowa chłopcy wpływali uśmierniająco na służbę folwarczną, przychodzili z pomocą „obywatelom ziemskim w pilniejszych robotach”, a nawet zaznaczali, że są gotowi czynnie gwałty odeprzeć⁴⁶. Tłumaczyć to postępowanie można obawą ze strony bogatych chłopów, aby zdobycze ekonomiczne uzyskane przez służbę folwarczną nie zaraziły parobków u nich zatrudnionych. Stąd współdziałanie bogatych chłopów z właścicielami folwarków w zwalczaniu w tym przypadku jednego niebezpieczeństwa.

Może najbardziej wyraźnie uwidacznia się stosunek chłopów w pow. puławskim do rewolucji na przykładzie powstania zbrojnego w garnizonie wojskowym w Puławach. Ludność wiejska domagała się od organizacji socjaldemokratycznej, aby rozpocząć w Puławach powstanie, które dałoby hasło do powszechnego szturm na carskie samowładztwo. Na wsi mówiło się o tym coraz częściej⁴⁷. Na pomoc żołnierzom, którzy mieli w dniu 22/23 kwietnia wywołać powstanie w garnizonie puławskim, zjechało się około 450 chłopów⁴⁸. Jednakże wskutek złej organizacji całego zamierzenia i późnego zawiadomienia chłopów o momencie wybuchu powstania, nie mogli w czas przyjść ze skuteczną pomocą żołnierzom⁴⁹.

Władze carskie i w stosunku do walki mas chłopskich o lasy i serwituty uciekały się do surowych represji. Ogólne zalecenie administracyjne brzmiało: „przyjąć energiczne środki w celu złamania zaburzeń chłopskich”⁵⁰.

Równocześnie z wystąpieniami agrarnymi ludności wiejskiej toczyła się walka o demokratyzację ustroju samorządowego, o prawa narodowe. Ruch ten ogarnął wszystkie warstwy społeczne wsi a nawet część obszarników. Miejscom politycznych wystąpień chłopskich były zebrania gminne, zwoływane co kwartał dla rozpatrywania spraw bieżących gminy. Od pierwszych dni rewolucji zebrania gminne przebiegają pod znakiem żądań języka polskiego w sądzie i urzędzie gminnym.

Chłopi z gminy Garbów na zebraniu w dniu 12 stycznia domagali się prowadzenia kancelarii gminnej w j. polskim⁵¹. Podobnej treści żądania wysuwali mieszkańcy ze wsi Markuszów, Bobowiska, Kłody, Woła Przybysławska i Góra na zebraniu w Markuszowie 21 I 1905 r.

⁴⁶ „Gazeta Lubelska”, nr 68, 16/29 marca 1905; „Goniec Poranny”, 21 marzec 1905.

⁴⁷ „Biuletyn Organizacyjny”, nr 4, 7 maj 1905, w: „Z pola walki”, Moskwa 1931, nr 11—12, s. 272; „Trybuna Ludu”, nr 199, 1951. Wspomnienia Wołskiego.

⁴⁸ *Tamże*.

⁴⁹ „Iskra”, nr 100, 15 maj 1905. Ze wspomnień Antonowa-Owsiejenko.

⁵⁰ KGL, 120/1905, k. 27.

⁵¹ KGL, 59/1905, k. 77—79.

W zebraniu uczestniczyli chłopci nie mający głosu (posiadali mniej jak 3 morgi gruntu): Jan Zyska, Paweł i Antoni Piech, Aleksander Stasiak⁵². Również na zebraniu w gm. Opole (28 I 1905)⁵³, Kurowie (17 II 1905)⁵⁴, Żyrzynie (12 IV 1905)⁵⁵, Karczmiskach⁵⁶, Szczekarkowie (15 IV 1905)⁵⁷ dominowały głosy domagające się prowadzenia kancelarii gminnej w języku polskim. Najbardziej aktywnych na zebraniach — aresztowano. Pod wpływem tego ruchu władze obwieszczają, że „winni za podżeganie na zebraniach gminnych, wiejskich lub miejskich do naruszania istniejących dla samorządu chłopskiego praw, albo innych zarządzeń prawnych, będą podlegali karze w trybie administracyjnym do 500 robli lub 3 miesięcy aresztu”⁵⁸.

Miejscowe partie polityczne (SDKPiL i PPS) poświęcały wiele uwagi rewolucyjnym wystąpieniom wsi puławskiej. Organizacja SDKPiL prowadziła szeroką pracę uświadamiającą wśród proletariatu i półproletariatu rolnego i rękodzielników, gdyż na tych warstwach opierała swoją działalność. Rozpowszechniała wydawnictwa partyjne i agitowała za ruchem rewolucyjnym. Na wieś docierał „Czerwony Sztandar”, „Z pola walki”, odezwy o księżach i inne, według z góry ustalonego planu⁵⁹. Kolportażem „bibuły” partyjnej zajmowali się bardzo często studenci Instytutu Leśnictwa i Rolnictwa w Puławach. Oni spopularyzowali na wsi ulotkę ZG SDKPiL „Słowo do braci włościan”⁶⁰. Instytut Leśnictwa i Rolnictwa w Puławach, jak podkreślał naczelnik powiatu, miał poważny wpływ na wzburzenie robotników i chłopów⁶¹.

Dzierżyński, który często gościł na wiosnę 1905 r. w Puławach i okolicy, przywiązywał wiele uwagi do spraw chłopskich. W listach do ZG SDKPiL domagał się wydania manifestu do chłopów, jako „najważniejszej potrzeby”⁶². Na zebrania organizowane przez Komitet Południowy

⁵² *Tamże*; KGL, 167/1906, k. 75 (raport naczelnika pow. puławskiego do gubernatora lubelskiego o ruchu rewolucyjnym w powiecie za czas od 1 I 1905 do 20 I 1906 r.).

⁵³ *Tamże*.

⁵⁴ *Tamże*; KGL, 59/1905, k. 254, 259—60.

⁵⁵ KGL, 167/1906, k. 75 nn; KGL, 132 II/1905, k. 321—24, 337—9.

⁵⁶ UPL, 22, tajny raport naczelnika pow. lubelskiego do gubernatora lubelskiego z dnia 5/18 lipca 1905 r., nr 56.

⁵⁷ KGL, 167/1906, k. 75 nn.

⁵⁸ KGL, 120/1905, k. 16.

⁵⁹ KTGG, 20, k. 199—200; F. Dzierżyński: *Pisma wybrane*. W-wa 1952, s. 109, 121, 132.

⁶⁰ KGL, 2/1905, k. 19.

⁶¹ KGL, 79/II/1905, k. 187—188; St. Krzykała: *op. cit.*, s. 280.

⁶² F. Dzierżyński: *op. cit.*, s. 83.

SDKPiL⁶³, u Krzemińskiego we wsi Włostowice, byli zapraszani agitatorzy chłopscy⁶⁴. Partia w pow. wydała specjalną ulotkę do robotników folwarcznych, formułując żądania dla strajkujących⁶⁵.

Nowa fala rewolucyjna ogarnęła wieś puławską w okresie 1 maja. Strajki pierwszo-majowe i czerwcowe walki proletariatu łódzkiego odbiły się większym echem w pow. puławskim niż w innych powiatach guberni. Do obchodów tych, Komitet Południowy SDKPiL i organizacje PPS przygotowały się bardzo starannie. SDKPiL zwoływała liczne zebrania, na których wyjaśniano znaczenie święta 1 maja oraz potrzebę solidarności wszystkich pracujących⁶⁶. Pierwszego maja w wielu miejscowościach powiatu odbyły się pochody demonstracyjne.

Szczególnie uroczysty przebieg miała manifestacja 1-majowa w Końskowoli, gdzie zebrało się ponad 400 osób. Brali w niej udział miejscowi robotnicy i chłopci z okolicznych wsi (Ruda, Młynki, Witoszyce, Skowieszyn). Manifestację zorganizowali: Jan Świdorski, Szymon Próchniak, Józef i Stanisław Ziółkowie, Franciszek i Ludwik Kudelikowie, Aleksander Formajster (ps. Olek). Manifestanci zostali rozpedzeni przez oddział kozacki⁶⁷.

We wsi Włostowice, Mokradki, Parchatka przerwano w tym dniu pracę i zorganizowano pochód z czerwonymi sztandarami⁶⁸.

W Kurowie SDKPiL z PPS urządziły pochód ze sztandarami. Tłum liczący około 200 osób przemarszerował przez osadę. W manifestacji uczestniczyli fonałe z Kurowa, Klementowic, chłopci ze wsi Brzowa Gać, Barłogi, Klody, Chrzanówek. W okolicznych folwarkach nie pracowano. Organizatorzy tej manifestacji to Franciszek Lis z Kurowa i Józef Durak ze wsi Barłogi⁶⁹.

W osadzie Opole rozlepione były ulotki, a w folwarkach Godów, Kamoszyce, Skoków i w cukrowni „Zagłoba” przerwano roboty. Ze wsi Idalin i Kamoszyce na manifestację do Opola dążyły dwie grupy chło-

⁶³ Komitet Południowy SDKPiL powstał w końcu 1903 r. na terenie Instytutu Leśnicwa i Rolnictwa w Puławach. Swoją działalnością obejmował pow. lubartowski, puławski. W jego skład wchodził m. in. chłopci Franciszek Lis, Jan Durak, Kruk. I. Pawłowski: *Wojskowa działalność SDKPiL w rewolucji 1905—1907 r.* W-wa 1955, s. 52—53.

⁶⁴ „Trybuna Ludu”, nr 199, 1951; KGL, 2a/1905, k. 84.

⁶⁵ „Z pola walki”, nr 8, 6 maj 1905, s. 12.

⁶⁶ „Z pola walki”, nr 9, 27 maj 1905. (

⁶⁷ KGL, 132 I/1905, k. 336, 338—39, 365; KGL, 120/1905, k. 84—86; KGL, 167/1906, k. 75—76; AGAD, GGW, 103741, k. 30; „Z pola walki”, nr 9, 27 maj 1905; „Pobudka” (organ lubelskiej organizacji PPS — A. K.) nr 1, sierpień 1905, s. 24.

⁶⁸ *Tamże*; „Z pola walki”, nr 9, 27 maj 1905.

⁶⁹ KGL, 132 I/1905, k. 340—42; KGL, 120/1905, k. 84—85, 90; „Pobudka”, nr 1, sierpień 1905, s. 24; „Z pola walki”, nr 9, 27 maj 1905.

pów. Ze względu jednak na obecność kozackiego patrolu musiały zawrócić. Właściciel majątku Niezabitów — Kleniewski — wiedząc o przygotowaniach do obchodu 1-maja, zarządził w pięciu folwarkach dzień wolny od pracy. Przyrzekł jednocześnie, że zwiększy wynagrodzenie po 5 kopiejek dziennie, po jednym korcu ordynarii na jedno dziecko rocznie oraz zezwoli na utrzymanie 2 krów robotnika⁷⁰. Zorganizowane były ponadto manifestacje w Janowcu i Górze⁷¹.

W podobny sposób na terenie wiejskim powiatu odbyły się krwawe walki proletariatu łódzkiego w czerwcu 1905 r. Komitet Południowy, na znak solidarności z walczącą Łodzią, zorganizował w dniu 3 lipca jednodzienny strajk powszechny. Przerwano roboty w Kurowie, Końskowoli, Opolu, Puławach, Józefowie, w cukrowni „Zagłoba”, Janowcu, Kazimierzu, Markuszowie i sąsiednich z tymi osadami i miastami — wioskach⁷².

W Kurowie agitatorzy z Łodzi namawiali mieszkańców do napadu na sklep monopolowy, urząd gminny i pocztę⁷³. Dnia 9 lipca została tu zorganizowana demonstracja protestacyjna. Niesiono czerwoną flagę z napisem „precz z caratem”, „niech żyje socjaldemokracja” i drugą czarną z wymownym napisem „Łódź”. W demonstracji wzięło udział około 400 mieszkańców Kurowa i okolicznych wsi. Ośmiu głównych organizatorów, w tym dwie kobiety, aresztowano⁷⁴.

Szesnastego lipca odbyła się podobna demonstracja w Końskowoli. Za jej zorganizowanie zostali aresztowani i skazani na trzy miesiące więzienia Aleksander Formajster, Michał Próchniak, Julian Sykut⁷⁵.

W tym samym dniu w Kurowie PPS zwołała specjalne zebranie poświęcone wypadkom w Łodzi i ich ocenie⁷⁶.

Ruch solidarnościowy z proletariatem łódzkim zamyka pierwszy etap wystąpień wsi puławskiej przeciw miejscowym obszarnikom i caratowi.

Pod wpływem dalszego rozwoju rewolucji, która w miesiącach jesiennych 1905 r. osiągnęła swoje największe nasilenie, wzmagają się ogólnodemokratyczna walka chłopów puławskich i ich antycarskie wystąpienia.

Zgromadzenia gminne w tym czasie daleko wybiegały poza ramy spraw, którymi zajmowały się dotychczas. Uchwały zebrań natychmiast

⁷⁰ KGL, 120/1905, k. 84, 89—90.

⁷¹ „Z pola walki”, nr 9, 27 maj 1905.

⁷² „Z pola walki”, nr 12, 30 wrzesień 1905, s. 16.

⁷³ *Tamże*; KGL, 178/1905, k. 41, 45.

⁷⁴ KGL, 132 II/1905, k. 193—94, 196, 199; KGL, 24/1905, k. 114—116; KGL 167/1906, k. 75 nn; „Z pola walki”, nr 12, 30 wrzesień 1905, s. 16.

⁷⁵ KGL 250/1905, k. 107, 117; KGL, 132 I/1905, k. 336.

⁷⁶ „Z pola walki”, nr 13, 18 październik 1905.

realizowano. Odnosiło się to przede wszystkim do zastępowania j. rosyjskiego — językiem polskim w prowadzeniu kancelarii gminnej.

Chłopi żądali zaprowadzenia pieczęci, napisów na szyldach, drogowskazach i domach w języku polskim⁷⁷. Żądania tej treści dominowały w gminach Opole, Markuszów, Garbów⁷⁸, Żyrzyn, Gołęb⁷⁹ i innych.

Jedną z form wyrażających rewolucyjną postawę wsi były manifestacje i zgromadzenia polityczne, gdzie protestowano przeciw oszukańczemu manifestowi z 17/30 X 1905 r. oraz całej polityce narodowej caratu.

Piątego listopada na wiecu, zorganizowanym przez Południowy Komitet SDKPiL w Instytucie Leśnictwa i Rolnictwa w Puławach z udziałem robotników, studentów i chłopów, domagano się podwyżki płacy dla robotników rolnych, konieczności podziału ziemi obszarnej i bojkotowania wyborów do Dumy Państwowej⁸⁰.

W pierwszej połowie listopada odbyły się wiece ludności w Klemencowicach, Kurowie, Michowie, Markuszowie⁸¹.

Dnia 16 grudnia na wiecu w Żyrzynie (obecnych kilkuset chłopów) czytano proklamację wzywającą do niepłacenia podatków, uchylania się od służby wojskowej, domagającą się wprowadzenia języka polskiego w gminie sądzie i szkole. Wznoszono okrzyki „precz z caratem”, „precz z rosyjską władzą”, „precz z policją”⁸². W dzień później, odbyły się wiece we Włostowicach, Opolu, Kluczkowicach i Wrzelowcu⁸², a 26 I 1906 r. we wsi Bobrowniki⁸⁴.

Ludność niszczyła herby i portrety carów, przemałowywała napisy rosyjskie, itp. Mnożą się w tym czasie napady na sklepy monopolowe, urzędy gminne, na przedstawicieli policji carskiej.

W listopadzie i grudniu rozbito m. in. sklepy wódczane w Piotrowinie (dwukrotnie), Garbowie, Chruszczowie, Markuszowie, Baranowie, Nałęczowie, narażając tym samym skarb państwa na poważne straty materialne⁸⁵.

⁷⁷ KGL, 55/1905, k. 140, 143, 146; KTGGL, 8/I, k. 77v.

⁷⁸ *Tamże*; KGL, 167/1906, k. 80.

⁷⁹ KTGGL, 11, k. 34; St. Kalabiński, F. Tych: *op. cit.*, s. 34.

⁸⁰ AGAD, GGW, 103742, k. 14—16; St. Krzykała: *op. cit.*, s. 291—92.

⁸¹ „Gazeta Ludowa”, nr 9, 3 grudzień 1905, s. 7.

⁸² KGL, 178 II/1905, k. 138; KTGGL, 8/I, k. 59, 61—63, 69.

⁸³ KTGGL, 11, k. 48v; KTGGL, 8/I, k. 77v.

⁸⁴ *Tamże*, k. 154.

⁸⁵ KGL, 91/1905, k. 218, 222, 224, 375—76; KGL, 267/1905, k. 421; KTGGL, 11, k. 63; KTGGL, 8/I, k. 4v, 26, 88; KTGGL, 16/I, k. 31, 34. Rozbicie sklepu monopolowego w Garbowie spowodowało straty w wysokości 903 ruble.

Na początku października został dokonany napad na urząd gminny w Celejowie⁸⁶ a w styczniu 1906 r. w Kurowie⁸⁷.

W końcu listopada zraniono strażnika ziemskiego w Klementowicach⁸⁶, podobnie w Kurowie⁸⁹, a na początku stycznia 1906 r. rozbrojono trzech strażników w Markuszowie. Jako uczestników zamachu władze carskie wymieniają Franciszka Lisa, Jana Świderskiego, Szymona Próchniaka „odpowiedzialnych za cały szereg aktów antyrządowych”⁹⁰.

Na wzrost walki politycznej chłopów poważny wpływ wywierała działalność partii politycznych. Na wezwanie listopadowej konferencji SDKPiL, miejscowi członkowie tej organizacji rozwinęli wzmożoną działalność propagandową wśród robotników rolnych i półproletariackich warstw wsi. Tymczasowy generał-gubernator lubelski — Kakurin — donosił do Warszawy, że „w Kurowie i okolicy partie socjalistów rozwinęły bardzo silnie swoją wywrotową działalność”, oraz że „złe ziarno posiane przestępczą ręką wychowanków Instytutu daje znać w okolicznych wioskach i osadach. Szczególnie mocno zaznacza się to na mieszkańców Opoła, Końskowoli, Kurowa i Ireny”⁹¹.

Organizacja PPS, głównie zaś nałęczowska, gdzie usilną pracę rozwijał Stefan Żeromski, często delegowała swoich mówców na wiece ludności wiejskiej⁹². Oceniając sytuację polityczną na tym terenie donosiła, że „okolice tutejsze (tzn. Klementowice — A. K.) należą do najbardziej uświadomionych pod względem socjalistycznym”. Wskazywała następnie, że chłopci bez żadnych wahań stawali do akcji podejmowanych przez socjalistów⁹³.

Wieś powiatu puławskiego odznaczała się wysokim poziomem uświadomienia politycznego i rozumieniem intencji działających tu partii politycznych. To ją wyróżniało w zestawieniu z innymi powiatami, a zarazem było warunkiem, że szybciej reagowała i nadążała za ogólnym biegiem rewolucji i poszczególnymi etapami wystąpień proletariatu przemysłowego.

Ze wzrostem walki politycznej chłopów puławskich następuje jedno-

⁸⁶ KGL, 178 II/1905, k. 22.

⁸⁷ KTGGL, 11, k. 71.

⁸⁸ *Tamże*, k. 15; KTGGL, 8/I, k. 123.

⁸⁹ KGL, 178 II/1905, k. 131.

⁹⁰ KGL, 276 II/1905, k. 102, 161, 163, 168—70, 175; KTGGL, 8/I, k. 123, 126, 130, 142, 150.

⁹¹ KTGGL, 11, k. 4v.

⁹² W. Trzeciński: *Czerwony Lublin w 1905 roku*, w „Kronika Ruchu Rewolucyjnego”, W-wa 1935, nr 3, s. 164; H. Markiewicz: *Stefan Żeromski wobec rewolucji 1905 roku, Stefan Żeromski (praca zbiorowa)*, W-wa 1951, s. 266—67.

⁹³ „Gazeta Ludowa”, nr 11, 8 luty 1906, s. 8.

częście nasilenie wystąpień agrarnych, wyrażających się głównie w masowym wyrębie lasów rządowych i prywatnych.

Na początku grudnia mieszkańcy wsi Osiny dokonali wyrębu lasu rządowego na sumę 150 rubli. Naczelnik powiatu alarmował gubernatora, aby przysłano do Puław wojsko w celu opanowania trudnej sytuacji⁹⁴. Chłopi wsi Wola Osińska, w nocy z 22/23 grudnia w liczbie 40 przeprowadzili masowe cięcie lasu rządowego rewiru Wola Osińska i Kozibór⁹⁵. Na chłopów wsi Zagrody nałożono 405 rubli kary za wyrąb lasu⁹⁶.

W listopadzie mieszkańcy Braciejowic i Głodna gm. Kamień występując całą gromadą wyrąbali około 13 tysięcy drzew w działce leśnej Kępa Chotecka. Nałożono na nich 4 254 rubli i 90 kopiejek kary.

Zarząd Dóbr Państwowych w Radomiu zwracał się do gubernatora lubelskiego, aby ściągnięto tę sumę w drodze administracyjnej⁹⁷.

Zarząd Dóbr Państwowych donosił także o masowym wyrębie lasu w leśnictwie Nowa-Aleksandria (Puławy — A. K.)⁹⁸.

Pod siekierami chłopskimi padały również lasy obszarnicze. Dla przykładu można wymienić cięcie lasu w majątku Celejów⁹⁹, w majątku Żyrzyn wyrębu dokonywali mieszkańcy wsi Pogonów¹⁰⁰, a chłopci ze wsi Stok i Puławska Wieś w lesie majorackim — Czechów¹⁰¹. Pomimo stosowanych represji, nakładanych i ściąganych kar, wyrąb lasów nie ustawał¹⁰².

Prawie w całym powiecie wieś odmówiła płacenia podatków. Naczelnik powiatowy w asyście kozaków i wojska dokonywał osobiście ich ściągania. Wieś Włostowice np. była oblegana przez wojsko. Zabierano ludności żywy inwentarz, sprzęty gospodarstwa domowego, pościel. Chłopi jednak nie ustępowali a nawet przepędzili sekwestratorów. SDKPiL w tym czasie organizowała strajki solidarnościowe w osadach i dworach; prowadziła agitację, aby handlarze nie kupowali na licytacji przedmiotów siłą zabranych chłopom¹⁰³.

⁹⁴ KTGGL, 8/I, k. 77v, 78.

⁹⁵ KTGGL, 1/I, k. 122.

⁹⁶ KTGGL, 16/I, k. 19.

⁹⁷ KGL, 267 II/1905, k. 155—159; „Kurier Warszawski”, nr 56, 25 luty 1906.

⁹⁸ APR, ZDP, 39/1905, k. 87—91; za St. Kalabiński: *Carat i klasy posiadające w walce z rewolucją 1905—1907 w Królestwie Polskim*. W-wa 1956, s. 427.

⁹⁹ KTGGL, 21/I, k. 16.

¹⁰⁰ *Tamże*, k. 52.

¹⁰¹ *Tamże*, k. 88.

¹⁰² „Czerwony Sztandar”, nr 46, 18 styczeń 1906.

¹⁰³ U. A. Szuster: *Rewolucja 1905—1907 na ziemiach polskich*. W-wa 1952, s. 90; KTGGL, 11, k. 41; „Czerwony Sztandar”, nr 46, 18 styczeń 1906.

Wzmoczona walka mas chłopskich wywołała zrozumiałe zaniepokojenie wśród tych warstw społecznych, które były wrogo ustosunkowane do wydarzeń rewolucyjnych. Miejscowi obszarnicy, część inteligencji i kleru starają się opanować masy chłopskie i podporządkować ideologii endecji. Szermują głównie hasłami narodowymi, organizują manifestacje z chorągwiami kościelnymi jako przeciwwagę politycznych wieców chłopskich kierowanych przez rewolucyjne partie polityczne. Władze miejscowe stwierdzały niejednokrotnie, iż noszą one charakter „nacionalistyczno-religijny”¹⁰⁴.

Zorganizowana w Opolu milicja, sądząc z jej składu społecznego (były pisarz gminny, ksiądz, adwokat)¹⁰⁵ i działalności (zrywanie flag carskich, przemalowywanie herbów, śledzenie strażników i żandarmów), była opanowana przez Narodową Demokrację¹⁰⁶.

Miejscowa endecja skierowała swój atak na lubelską organizację PPS za rozpowszechnianie ulotek pisanych na wzór pism ks. Piotra Ściegienego, w których brała w obronę klasy pracujące¹⁰⁷, oraz za demaskowanie na publicznych zebraniach działaczy endeckich¹⁰⁸.

Na zjeździe „chłopskim” organizowanym przez Narodową Demokrację w dniu 17 grudnia 1905 r. w Warszawie nie zabrakło również przedstawicieli z pow. puławskiego. „Chłopów” puławskich reprezentował Józef Nakonieczny, znany działacz narodowo-demokratyczny, późniejszy poseł do I Dumy Państwowej. W swoim przemówieniu krytykował działalność socjalistów, wskazując, że wolność może wywalczyć tylko Narodowa Demokracja¹⁰⁹.

Również władze carskie nie patrzyły beczynnym na poczynania ludności wiejskiej. Przystąpiono do tłumienia i rozpędzania manifestacji, „nieprawomyślnych” zebrań, samowolnych cięć lasów. Ustanawia się materialną odpowiedzialność mieszkańców wsi za szkody poniesione przez skarb państwa z tytułu rozbicia sklepów monopolowych czy urzędów gminnych¹¹⁰. Najbardziej czynnych w walce z caratem aresztowano. W powiecie dokonano masowych aresztów w Końskowoli, Kurowie, Mar-

¹⁰⁴ KGL, 267 II/1905, k. 189—90.

¹⁰⁵ Milicja w Opolu została zorganizowana w końcu grudnia 1905 r. i działała do 22 I 1906 r. W skład jej wchodziło 24 osoby (6 starszych i 18 młodszych milicjan-tów). KTGGL, 8/I, k. 202.

¹⁰⁶ KGL, 267 II/1905, k. 204; KTGGL, 8/I, k. 149; KTGGL, 11, k. 78.

¹⁰⁷ „Polak”, nr 12, grudzień 1905, s. 153—54.

¹⁰⁸ „Polak”, nr 12, grudzień 1905, s. 152.

¹⁰⁹ St. Lubicz (St. Kozicki): *Sprawa włościańska w Polsce porzobiorowej*. Kraków 1909, s. 318; „Gazeta Ludowa”, nr 10, 3 luty 1906.

¹¹⁰ KGL, 120/1905, k. 163.

kuszowie, Michowie¹¹¹, w gm. Wola Czołnowska i we wsi Puławska Wieś¹¹². Przyjmując granicę najniższą aresztowano w tym okresie nie mniej jak 70 osób¹¹³.

O represjach w stosunku do ludności powiatu mogą świadczyć środki podjęte przez miejscowe władze przed pierwszą rocznicą wybuchu rewolucji. W Puławach (22 I 1906 r.), aby nie dopuścić do strajków i manifestacji, od godziny 8 rano po ulicach miasta krążyły wzmocnione patrole kozackie. Do Kazimierza i Opolą udał się naczelnik powiatu w asyście wojska, do Końskowoli, Kurowa i Markuszowa — naczelnik straży ziemskiej — kpt. Anisimow. W wymienionych miejscowościach kozacy musieli siłą otwierać sklepy, zmuszać robotników do pracy, w Kurowie zaś aresztować 9 osób, w tym 4 chłopów¹¹⁴.

Walki ludności wiejskiej powiatu puławskiego na jesieni 1905 r. i wczesną zimą 1906 r. były widocznym przykładem włączenia się w ogólnorewolucyjny nurt. Były to zarazem ostatnie o takim zasięgu i różnorodności form wystąpienia polityczne chłopów na tym terenie.

W r. 1906 zanika prawie zupełnie walka agrarna chłopów w powiecie. Spotykamy się tylko z odosobnionymi wystąpieniami tego typu. W miesiącu sierpniu kilku chłopów napadło na łąki hr. Łosia w Ożarowie. Obszarnik telegrafował do gubernatora Mienkina o pomoc wojskową, aby stłumiono te rozruchy. W odpowiedzi na to, naczelnik powiatu otrzymał polecenie, by zastosował energiczne środki w przywróceniu porządku w dobrach hr. Łosia¹¹⁵.

W listopadzie chłopci ze wsi Bobowiska i Kłody gm. Markuszów dokonali wycięcia lasu w majątku Czesławice. Głównych sprawców zajęć, w liczbie 9 osób, aresztowano a drzewo polecono taksować¹¹⁶.

Ustały w tym czasie zupełnie manifestacje i wiece polityczne. Tłumaczyć to zjawisko należy istnieniem w powiecie znacznej ilości wojska, które znajdowało się w ciągłych rozjazdach w terenie oraz ogólnym spadkiem fali rewolucyjnej.

Jedynie niszczenie sklepów monopolowych nie uległo zahamowaniu. Rozbito m. in. wyszynki w Baranowie, Garbowie (kilkakrotnie), Koń-

¹¹¹ „Czerwony Sztandar”, nr 46, 18 styczeń 1906.

¹¹² KTGGL, 21/I, k. 53, 88.

¹¹³ KTGGL, 16/I, k. 21; KTGGL, 8/I, k. 193.

¹¹⁴ KTGGL, 21/I, k. 64, 66.

¹¹⁵ KGL, 155/1906, k. 28—81.

¹¹⁶ Tamże, k. 288—89, 292.

skowoli (kilkakrotnie), Wąwolnicy, Markuszowie¹¹⁷. Straty wynikłe z tego tytułu rozkładano na ludność gmin i starano się je ściągać siłą¹¹⁸.

Strajki robotników folwarcznych nie mają obecnie tego zasięgu terytorialnego jak wiosną 1905 r., są natomiast bardziej długotrwałe i zorganizowane. Odnosi się to przede wszystkim do wystąpień fernali latem 1906 r. Na wiosnę bowiem spotykamy tylko jeden strajk w majątku Garbów (21 IV 1906 r.)¹¹⁹.

Dopiero w okresie 1—3 maja wieś puławska ożywia się, w czym uwidacznia się wpływ działalności propagandowej SDKPiL i PPS. W związku ze wzmożoną agitacją gubernator lubelski polecał wszystkim naczelnikom powiatowym mieć „szczególny wzgląd na agitatorów działających wśród robotników rolnych, wysyłać lotne oddziały wojskowe według z góry ustalonego planu, aresztować przywódców”¹²⁰.

Naczelnik pow. puławskiego domagał się, aby Jana Świderskiego, Aleksandra Formajstera, Szymona Próchniaka i innych członków SDKPiL aresztowanych przedtem, przytrzymać w areszcie aż minie 1 i 3 maj. Motywował swoją prośbę tym, że wymienieni są „szczególnie niebezpieczni”¹²¹.

Pomimo tych środków podejmowanych przez władze powiatowe, w dniach 1 i 3 maja urządzono szereg manifestacji. We wsi Bochotnicy, Końskowoli, Kurowie odbyły się pochody z czerwonymi sztandarami¹²². W okolicy Nałęczowa, robotnicy rolni w 12 folwarkach zastrajkowali, domagając się podwyżki płacy. Do ich stłumienia sprowadzone zostało wojsko¹²³.

Jak wspomniano wyżej, w miesiącu sierpniu strajk służby folwarcznej objął 8 folwarków w majątku Garbów (własność dyrektora cukrowni „Lublin” — Broniewskiego). Strajk był zorganizowany i kierowany przez organizację PPS. Należy zwrócić uwagę na jego uporczywy charakter. Fornale, aby zmusić właściciela do ustępstw, zastosowali strajk „czarny”¹²⁴. Na przykład, w folwarku Marianka bydło dworskie nie było karmione przez 36 godzin, w innych folwarkach doglądaniem inwentarza musiała zająć się administracja. Strajk trwał przeszło tydzień.

¹¹⁷ KTGGL, 16/I, k. 97, 100; „Ziemia Lubelska”, nr 49, 158, 171, 179, 182, 188, 214, 1906 r.

¹¹⁸ KTGGL, 16/I, k. 124, 130, 141—42.

¹¹⁹ „Ziemia Lubelska”, nr 83, 24 kwiecień 1906.

¹²⁰ KGL, 133/1906, k. 33.

¹²¹ KTGGL, 21/II, k. 118.

¹²² „Czerwony Sztandar”, nr 67, 11 maj 1906; KTGGL, 22/II, k. 171.

¹²³ „Gazeta Ludowa”, nr 14, 8 czerwiec 1906, s. 5—6.

¹²⁴ Strajk „czarny” albo „ostry” polegał na tym, że robotnicy, oprócz przzerwiania pracy w polu, nie doglądali inwentarza żywego.

Do stłumienia rozruchów w dobrach garbowskich wezwane zostało wojsko, a nawet sprowadzono z Lublina grupę młodzieży z organizacji „Sokół”¹²⁵. Główną rolę w tej endeckiej drużynie odegrał poseł do Dumy J. Nakonieczny. W czasie tłumienia oporu fernali bito ich, a nawet dwie osoby raniono z broni palnej¹²⁶.

Lubelski Okręgowy Komitet Robotniczy PPS wydał dwie ulotki poświęcone strajkowi w dobrach garbowskich, w których zdecydowanie potępił działalność młodzieży z „Sokoła” i J. Nakoniecznego¹²⁷. Ogólnie w r. 1906 strajkowało 9 folwarków, nie biorąc pod uwagę jednodniowych strajków pierwszo-majowych¹²⁸. Nikły udział robotników rolnych w organizowaniu strajków tłumaczyć trzeba wielkimi rozmiarami represji, licznymi aresztowaniami. Akcje te pozbawiły wieś puławską przywódców zdolnych do kierowania tym ruchem.

Chociaż siły ruchu rewolucyjnego na wsi słabły, widoczny jest dalszy proces dojrzenia politycznego chłopów, uświadamiania sobie przez nich własnych interesów. Wzrost tego uświadczenia politycznego związany był ze wzmożoną działalnością partii politycznych w r. 1906.

Organizacja puławska SDKPiL, o ile chodzi o wieś, była jedyną w kraju o tak silnych wpływach wśród ludności wiejskiej. Na konferencji powiatowej w marcu 1906 r. — wieś była reprezentowana przez 24 przedstawicieli¹²⁹. Jak wynika ze sprawozdania na konferencję marcową 1907 r., organizacja puławska liczyła 523 członków, co stanowiło przeszło 25% zorganizowanych w całej guberni lubelskiej łącznie z Lublinem¹³⁰.

SDKPiL przez cały r. 1906 organizowała liczne zebrania z ludnością wiejską, prowadziła dyskusje na temat strajków rolnych, Dumy Państwowej, tworzyła nowe komórki organizacyjne¹³¹. Główne ośrodki oparcia i działalności SDKPiL w puławskim powiecie to: Włostowice, Kurów z okolicami, Końskowola, Nasiłków, Pożóg, Wronów, Bochotnica, gm. Celejów, gm. Żyrzyn i oczywiście Puławy¹³².

¹²⁵ „Sokół” — młodzieżowa organizacja opanowana przez endecję.

¹²⁶ „Ziemia Lubelska”, nr 191, 10 sierpień 1906; *Pan poseł Nakonieczny uśmierza parobków*. „Czerwony Sztandar”, nr 102, 30 sierpień 1906; *O poście chłopskim z Lubelskiego*. „Robotnik Wiejski”, nr 3, sierpień 1906.

¹²⁷ Obydwie ulotki były wydane w sierpniu 1906 r. i nosiły tytuł: „Polska Partia Socjalistyczna”. Jedna w nakładzie 6 tysięcy egzemplarzy. WAPL,teczka pism ulotnych SDKPiL i PPS.

¹²⁸ St. Kalabiński, F. Tych: *op. cit.*, s. 49. Dla przykładu: w pow. lubartowskim — 50 strajków, w lubelskim — 41, w chełmskim — 24.

¹²⁹ St. Kalabiński, F. Tych: *op. cit.*, s. 40.

¹³⁰ J. Krasny (J. Rotstadt): *Stan organizacji SDKPiL w 1905—1907*. „Z pola walki”, Moskwa 1926, nr 1, s. 59.

¹³¹ „Czerwony Sztandar”, nr 59, 71, 76, 1906 r.

¹³² „Czerwony Sztandar”, nr 71, 76, 82, 83, 97, 1906 r.

Oprócz SDKPiL, pracę z ludnością wiejską prowadziła PPS, która miała pewne wpływy w Klementowicach i okolicy, Markuszowie, Kurowie, Nałęczowie i okolicznych wioskach. W Nałęczowie działalność swoją opierała na inteligencji, a przez nią np. Żeromskiego, Gustawa Daniłowskiego, oddziaływała na wieś.

Nie można także zapominać o istnieniu i działalności PZL na tym terenie. Główne ośrodki pracy PZL to Nałęczów i gm. Żyrzyn. W Nałęczowie z ruchem ludowym związani byli m. in. oboje Żeromscy, Kazimierz Duleba, dr Biernacki, Gustaw Daniłowski. Grupa wymieniona, a szczególnie Stefan Żeromski, brała czynny udział w pracach Towarzystwa „Światło”.

W gminie Żyrzyn pracę PZL prowadził Wacław Kruszewski (dzierżawca folwarku Osiny), Paweł Usarek, Mieczysław Dębski; w Beltowie — Bernat i Kursa, we Wronowie — Stanisław Matraszek, w Zabłociu — Wojciech Wójcik, Franciszek Stasiak i inni¹³³.

Na zebraniach organizowanych przez SDKPiL byli niekiedy przedstawiciele PZL. Na masówce zwołanej przez SDKPiL w dniu 15 lipca 1906 r. w okolicach Markuszowa, przedstawiciel PZL wygłosił referat o programie agrarnym swojej organizacji, poddając jednocześnie krytyce programu rolne SDKPiL i PPS¹³⁴.

Dzięki pracy uświadamiającej, prowadzonej przez wymienione organizacje, chłopstwo tutejsze bardzo szybko reagowało na pewne akcje natury politycznej. Aktywizacja polityczna wsi puławskiej dała swój wyraz w czasie wyborów do I i II Dumy Państwowej.

Na wezwanie do bojkotu I Dumy (marzec 1906 r.), rzucone przez wspomniane partie, zebrania gminne w powiecie „nie udały się”¹³⁵. Całkowitym bojkotem zakończyły się wybory w gminach Garbów, Gołęb, Kurów, Markuszów, Puławy, Żyrzyn¹³⁶.

W wyborach do II Dumy Państwowej (styczeń 1907 r.) organizacja SDKPiL prowadziła szeroką agitację przeciw ponownej kandydaturze J. Nakoniecznego. Rozpowszechniono ulotkę Lubelskiego Komitetu Partii, która wzywała do głosowania na kandydatów wystawionych przez partię¹³⁷. W wyniku tej pracy upadła kandydatura Nakoniecznego

¹³³ S. J. Brzeziński: *Polski Związek Ludowy. Materiały i dokumenty*. W-wa 1957, s. 214—217, 233, 332 i następne.

¹³⁴ „Czerwony Sztandar”, nr 96, 30 lipiec 1906.

¹³⁵ „Czerwony Sztandar”, nr 58, 28 marzec 1906.

¹³⁶ St. Kalabiński, F. Tych: *op. cit.*, s. 42.

¹³⁷ Ulotka wydana przez Lubelski Komitet Okręgowy SDKPiL nosiła tytuł: „Lud pracujący sam musi bronić swych interesów”. WAPL, teczka pism ulotnych SDKPiL i PPS.

a w gm. Kazimierz i Celejów SDKPiL zdystansowała pod względem ilości głosów — endecją¹³⁸.

* * *

Reasumując trzeba powiedzieć, że rewolucyjny ruch w pow. puławskim nie odbiegał w zasadzie od wystąpień chłopów w innych powiatach guberni. Ruch na wsi był tu jednak bardziej zharmonizowany z wystąpieniami robotników i wojska. Źródeł tego doszukiwać się należy w większym upartyjnieniu wsi puławskiej niż innych wsi w guberni a nawet kraju. SDKPiL, mimo generalnie błędnej koncepcji w kwestii chłopskiej, w puławskim powiecie wiele uwagi poświęcała uświadomieniu i organizowaniu (głównie w 1906 r.) ludności wiejskiej.

Wynikiem pracy politycznej SDKPiL, PPS i PZL były wystąpienia i manifestacje 1-majowe, akcja solidarnościowa z wypadkami łódzkimi, strajki solidarnościowe robotników rolnych z pozostałą częścią wsi zimą 1905/1906 r., bojkot a potem wybory do Dumy Państwowej.

Chłopi w dniach rewolucji zaczęli wyraźniej dostrzegać swoje klasowe cele, skłaniać się coraz bardziej do polityki działających tu partii. Wzrost uświadomienia politycznego i narodowego uzyskany w czasie rewolucji, obok doraźnych korzyści materialnych, pozostał ich trwałą zdobyczą.

Р Е З Ю М Е

Настоящая статья посвящена описанию революционного движения в деревне Пулавского уезда Люблинской губернии во время революции 1905—1907 гг.

Участие крестьян в революционных событиях проявлялось здесь, подобно тому как и в других уездах, в проведении аграрных забастовок, в борьбе за сервитуты, пастбища и леса, а также за народные права.

Весной 1905 г. преобладало забастовочное движение фольварочных рабочих. Выступления фольварочных батраков в Пулавском уезде начались раньше, чем в остальных уездах губернии. Аграрные забастовки овладели 43 фольварками. В результате этого движения фольварочные батраки добились повышения платы в среднем на 25%.

¹³⁸ Sprawozdanie ZG SDKPiL za czas od 1 lipca 1906 do 1 października 1908 r., Kraków 1908, s. 28, 41; Sprawozdanie z VI zjazdu SDKPiL. Kraków 1910, s. 30; Wł. Krajewski (Wł. Stein): SDKPiL w rewolucji 1905—1907. „Z pola walki”, Moskwa 1931, nr 11—12, s. 17.

Это движение не было руководимо какой-либо политической партией и носило стихийный, кратковременный характер. Забастовки продолжались лишь 2—3 дня. За активное участие в забастовках царские власти арестовали не менее 50 человек.

Другие виды борьбы, как за сервитуты, леса и народные права, были тесно связаны с забастовочным движением, но занимали в этот период второстепенное значение.

Поскольку вопрос касается революционного движения в весеннюю пору упомянутого года, следует подчеркнуть, что пулавская деревня брала активное участие в таких выступлениях, как: первомайские манифестации, солидарность с лодзинскими рабочими в их вооруженной борьбе с царскими войсками в июне 1905 г., помощь солдатам пулавского гарнизона.

Во второй фазе революции (осень 1905 — зима 1906 г.) преобладала борьба за народные и демократические права, а также аграрная борьба.

Формы, в каких проявлялись эти выступления, были следующие: митинги и политические манифестации, воздержание от платежа податей, введение польского языка в школе, гмине и суде, уничтожение казенных винных лавок, царских гербов и знаков, нападения на жандармов и других чиновников, массовая вырубка казенных и частных лесов.

Весной и летом 1906 г. эти формы крестьянской борьбы почти совсем исчезают. Отмечаем лишь два нападения на помещичьи имения и 9 забастовок фольварочных батраков. Это находилось в связи с общим революционным положением в царской империи и Королевстве Польском. Утопающая в крови революция догорала.

На выступления крестьян в Пулавском уезде большое влияние оказывала деятельность политических партии — СДКПиЛ, ППС и ПЗЛ.

Главными точками опоры этих партий в деревне были: Коньско-воля, Куров с окрестностями, Маркушов, Влостовице, Наленчов, Клементовице, гм. Жижин, гм. Целеёв.

Революция хотя и подавленная, наложила неизгладимый отпечаток в психике деревенского населения. Опыт революционной и политической борьбы, достигнутый во время революции, не считая материальных выгод, остался ее прочным завоеванием.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Arbeit bespricht die revolutionäre Bewegung in den Dörfern des Puławy Kreises in dem Lubliner Gouvernement in den Jahren 1905 bis 1907. Die Teilnahme der Bauern an den revolutionären Ereignissen kam zum Ausdruck hier wie auch in anderen Bezirken in der Organisation von Landstreiks, im Kampf für die Servitute, für das Weiderecht und Waldrecht und für die nationalen Rechte.

Im Frühjahr 1905 waren die Meierhofarbeiterstreiks vorherrschend. Die Kundgebungen der Adelhofdienstleute begannen zuerst in dem Kreise Puławy. Die Landstreiks ergriffen 43 Meierhöfe. Die Folge dieser Streiks war die Erhöhung der Stallknechtlöhne um durchschnittlich 25%. Diese Kundgebungen waren von keiner politischen Partei geleitet und trugen einen elementaren Charakter, der sonst von kurzer Dauer war. Die Streiks dauerten kaum 2 bis 3 Tage. Für die aktive Teilnahme an den Streiks wurden wenigstens 50 Personen verhaftet. Die anderen Kämpfe, wie die um die Servitute, um das Wald- und Weiderecht, um die nationalen Rechte, waren zwar aufs innigste mit den Streiks verbunden, hatten aber sekundären Charakter.

Wenn wir vor allem die revolutionären Kundgebungen im Frühling dieses Jahres in Betracht nehmen, so beteiligte sich die Dorfbevölkerung des Puławer Kreises an den 1-Mai Kundgebungen, an der Solidaritätskundgebung mit den Lodzer Arbeitern, während ihrer Kämpfe gegen die Zarentruppen im Juni 1905 und an der aktiven Hilfe für die Soldaten der Puławer Garnison.

In dem zweiten Zeitabschnitt der Revolution — Herbst 1905, Winter 1906 — nahm Oberhand der Kampf für die nationalen und demokratischen Rechte und der Agrarkampf. Die Teilnahme an den Kämpfen offenbarte sich in den Volksmassenversammlungen, in den politischen Kundgebungen, in der Verweigerung der Steuernzahlung, in der Einführung der polnischen Unterrichtssprache in den Schulen, in den Gemeinden, in dem Gericht, in der Plünderung von Monopolläden, in der Vernichtung aller Zarensymbole, in den Überfällen auf die Gendarmen und andere Beamten, in dem Massenaushau von Zaren- und Privatwäldern.

Im Frühling und im Sommer 1906 verschwinden diese Kampfformen fast gänzlich. Wir können nur von zwei Überfällen auf Gutshöfe und von 9 Stallknechtestreiks berichten. Es stand im Zusammenhang mit der allgemeinen Revolutionslage im Zarenreich und im Königreich Polen. Die Revolution, im Blut ertränkt, erlischt allmählich.

Die Kundgebungen der Bauern in dem Puławer Kreis standen unter starkem Einfluss der politischen Handlungen der S.D.K.P. i L. (Sozial

Demokratie des Königreichs Polen und Litauens), der P.P.S. (Poln. Sozial. Partei), P.Z.L. (Poln. Volkspartei). Die Hauptstützpunkte dieser Parteien waren Końskowola, Kurów mit der Umgegend, Markuszów, Włostowice, Nałęczów, Klementowice, Kazimierz, Gemeinde Żyrzyn und Gemeinde Celejów.

Wenn auch die Revolution unterdrückt worden war, hat sie ein unverwischbares Gepräge in der Psychik der Landbevölkerung zurückgelassen. Die revolutionäre und politische Kampferfahrung, die während der Revolution erworben worden, bildet abgesehen von momentanen materiellen Erfolgen, einen dauernden, moralischen Gewinn.